

Ferdo Gestrin

VAŠKA NASELJA V DOMŽALSKI OBČINI
V SREDNJEM VEKU

Na prvem simpoziju o zgodovini domžalske občine sem v svojem prispevku o razvoju fevdalnih odnosov in fevdalne posestne razdrobljenosti obravnaval naselja predvsem v zvezi s kolonizacijskim procesom.¹ Tu nameravam dati sliko vaških naselij glede na njihovo starost.

Po zadnjem Občanovem priročniku je bilo v letu 1986 na ozemlju domžalske občine 165 naselij, ki so bila povezana v 28 krajevnih skupnosti, te pa v šest krajevnih uradov (Blagovica, Domžale, Lukovica, Mengeš, Moravče in Radomlje).² Mnoga izmed teh naselij oziroma vasi so vključila večje ali manjše število zaselkov in tudi samotnih kmetij. Zaselkov, ki jih je za Moravško dolino znotraj naselij podrobno opisal S. Stražar,³ pri tej analizi nisem vključeval, prav tako pa tudi ne samotnih kmetij, ki so številne na Moravškem in v hribovitem svetu severno od Črnega grabna. Vključevanje teh enot v našo problematiko bi zahtevalo še novih raziskovalnih naporov.⁴

V sedanji domžalski občini sta dva poglobitna poselitvena jedra in sicer na območju Mengša in okoli Moravč. Tema dvema jedroma, ki ju na nek način povezuje oziroma se jima priključi še poselitev Črnega grabna, moremo slediti daleč nazaj v prazgodovino. Posamezne arheološke najdbe to dovolj trdno dokazujejo, hkrati pa kažejo tudi na kontinuiteto naselitve od starokamene dobe do poselitve tega prostora s predniki Slovencev. V vsem tem tisočletja dolgem obdobju od paleolitika prek neolitika, bronaste in železne dobe do propada antike so na ozemlju sedanje domžalske občine našli materialne ostanke življenja, grobišča in zlasti za rimsko obdobje tudi ostanke naselij. Že tedaj se je naselitev vedno bolj koncentrirala na področju obrobja vzdolž reke Bistrice, na območju Moravske doline in po Črnem grabnu kot prometni smeri proti vzhodu, ki je prišlo do veljave zlasti v času rimskega gospodstva.

Naj navedemo le nekaj najdišč kot primere v dokaz. V Babji jami južno od vasi Gorjuša so našli ledenodobno rezilo iz kremenjaka. Mladokamene najdbe so izkopali na Šumberku pri Domžalah, v Bistrici pri Količevem in v Trzinu; bronasta doba je zastopana v najdiščih Ihan, Bistrica pod Šumberkom, Brdo pri Lukovici, Trnjava, Dol; a stara in mlajša železna doba v Domžalah, Lukovici, Gradišću pri Lukovici, potem v Mengšu z dvema halštatskima grobiščema, Moravčah, Homcu in drugje. Še številnejše so lokacije najdišč z ostanki iz rimske dobe. Na domžalskih tleh je ob eni izmed najvažnejših rimskih cest na Slovenskem (Aquileia—Emona—Celeia—Petovio in naprej) bila antična naselbina. Ob Grobljah je verjetno stal rimski kostel, vsekakor so tam našli bogate rimske izkopenine. V Mengšu, kjer je tekla stranska rimska cesta, so našli številne antične ostanke; ob tej cesti je bila tod nekeje rimska postaja Ad quarto decimo. Tudi v Ihanu so našli predmete iz rimske dobe. V bližini Zaboršta pri Dolu je na severozahodnem vrhu v smeri proti Ihanu dokazano rimsko grobišče. V Črnem grabnu je bila v bližini Podpeči pri Lukovici na zgoraj omenjeni cesti

¹ F. Gestrin, Obdobje fevdalizma na ozemlju domžalske občine v luči zemljiškega gospodstva Jablje, Zbornik občine Domžale, Domžale 1979, str. 27—29.

² Občanov priročnik 1986, Ljubljana 1986, str. 60—64.

³ S. Stražar, Moravska dolina. Zivljenje pod Limbarsko goro, Moravče 1979, str. 78—107.

⁴ Npr. Češnjice v Moravški dolini so zajele zaselke Dunaj, Njive, Požarnica, Rigelj, Klen, Grmače, Planina, Podbrdo, Hribce in Brdo; Drtija zaselke Belnek, Gorica, Kovačina, Podbrdo, Kuga, Straža, Stance, Laze, Šteballja, Štorovje in Brinje; Limbarska gora pa zaselke Mrzilca, Pristava, Sija, Planjava, Globočca, Ravne, Zore, Hruška, Vodice, Reber. Posamezne samotne kmetije nosijo imena kot so npr. Lipovšek, Dolinar, Bezovljak, Golkar, Gobovšek, Gorišek, Čeh, Jazbec, Ferjančič in druga.

rimška poštna postaja Ad publicanos. Ostanke rimske utrdbe naj bi bili še v Blagovici, kjer se omenjajo tudi grobovi. Na prehodu iz Črnega grabna proti vzhodu je bila v smeri proti Celeji naselbina Atrans, kjer je bila carinska postaja in kjer so našli številne rimske predmete (prim. še najdišča Dobrava, Grič pri Ihanu, Vir, Lukovica, Gradišče pri Lukovici, Kompolje, Prevalje itd.).⁵

V času preseljevanja Slovanov so osnovo za njihovo naselitev na obravnavanem prostoru tvorila ta že v antiki in še pred njo ustvarjena poselitvena območja in na njih nastale kulturne površine. Zato je tod in v bližini možno ugotoviti posamezne toponime, ki dokazujejo, da so Slovani tudi na tem ozemlju še naleteli na staro romanizirano prebivalstvo ob svojem prihodu. Tako naselje, ki ima verjetno neposredno kontinuiteto z antiko, so Trojane (Atrans). Na staro prebivalstvo kaže tudi Račni vrh oziroma Lačni vrh, ki je sprva nosil naziv Laški vrh, kakor kaže nemški naziv za kraj (poleg poznejšega Tatzenberg starejši Walchsperg; prim. za Lahovče — Walchs Dorf), in morda tudi toponim Vošče pri Krašnji (Vošče — Vašče; Laschitz).⁶ Poselitev Slovanov je bila sprva še sorazmerno redka in so najstarejša naselja nastala na vznožju ali ob vznožju hribov in deloma na hribih, ki se dvigajo iznad ravnine ter na ozemlju vzdolž zemljepisno pogojenih prometnih smeri. Poglavitna poselitev je bila torej vezana na pas, ki se vleče vzdolž Bistrice od Stahovice do Ihana, in obrobje hribov od Trzina in Mengša proti severozahodu. Gostejša je bila zopet po Moravški dolini, a redkejša v obrobju dna doline Črnega grabna proti Trojanam. Doseljeni Slovani so se v sedanji domžalski občini potemtakem najgosteje naselili na ozemlju že do tedaj nastalih prvotnih poselitvenih jeder, to je na ozemlju okoli Mengša in Moravč. Tod so nastajala tudi najstarejša naselja prednikov Slovencev. Upravičeni smo namreč predpostavljati, da sta bila tako Mengeš, kjer so arheologi ugotovili velika slovanska grobišča, kakor tudi Moravče v staroslovenski dobi sedeža župskih oziroma županskih enot. Uničil jih je šele proces fevdalizacije po končanih madžarskih navalih in po koncu madžarske prevlade nad tem ozemljem. Ob tej župski ureditvi je v oporo županove oblasti in moči, ki se je odvajala od ljudstva, zrasla plast kosezov morda že do prve polovice 9. stoletja. Na Moravškem sta ostanek tega kraja Sp. in Zg. Koseze, ki ju je šteti med stare vasi.⁷

Po fevdalizaciji, ki se je zaključila do začetka 12. stoletja, je sledilo dolgo trajajoče obdobje mlajše kolonizacije tudi na domžalskem ozemlju. Največji razmah je dosegla v 13. stoletju; v naslednjem stoletju je kolonizacija na našem ozemlju že pojenjavala. Poslej je bila kolonizacija omejena že na obrobje prvotnega poselitvenega prostora in so tedaj nastajali le manjši zaselki in samotne kmetije. Vendar moremo manjšemu pridobivanju kulturne zemlje slediti še daleč v novi vek. Posledica teh kolonizacijskih naporov je bila velika zgostitev vasi in prebivalstva. Lahko rečemo, da so že ob koncu srednjega veka obstajale skoraj vse vasi, ki jih poznamo danes.⁸

V zgodovinskih virih, kolikor jih doslej poznamo, se številne vasi v sedanji domžalski občini javljajo že do konca srednjega veka. Vendar se vasi iz razumljivih vzrokov prvič omenjajo precej pozneje kakor pa so v resnici nastale. Po časovnem redu omembe si sledijo takole: v 12. stoletju se v virih pojavijo Topole (1136/1250), Velika vas (sredi 12. stoletja), Mengeš (1154/6) in Domžale (ok.

⁵ Prim. Arheološka najdišča Slovenije, Ljubljana 1975, str. 177—196 s tam navedeno literaturo; T. Knific, Carniola in the Early Middle Ages, Balcanoslavica 5 (1976), str. 118; M. Zupančič, Arheološki najdišči Trojan in Mengeš, Zbornik občina Domžale, Domžale 1979, str. 15 sl. in tam navedena literatura; M. Slabe, Poskus prikaza poselitve v Ljubljanski kotlini (5. in 6. stoletje), Zgodovina Ljubljane, Ljubljana 1984, str. 57 sl. in tam navedena literatura.

⁶ Prim. M. Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije (Za Kranjsko do leta 1500), Ljubljana 1975, str. 716 in 727—1309 dec. 21; F. Gestrin, Obdobje fevdalizma, o. c., str. 28.

⁷ M. Kos, Istorija Slovenaca, Beograd 1960, str. 57 sl.; D. Vuga, Le scoperte del primo medioevo a Mengeš, Balcanoslavica 4 (1975), str. 33—48; T. Knific, Dati archeologici sulla colonizzazione della Marca di Kranj nei secc. X e XI, Balcanoslavica 4 (1975), str. 57—65.

⁸ Za kolonizacijo prim. M. Kos, Starejša in mlajša naselja okoli Ljubljane, Geografski vestnik 23 (1951), str. 157—177; isti, Starejša naselitev na Kranjski ravnini, 900 let Kranja, Spominski zbornik, Kranj 1960, str. 51—73; T. Knific, Dati archeologici, o. c., str. 57 sl.; F. Gestrin, Obdobje fevdalizma, o. c., str. 26—29.

1200/1230),⁹ v 13. stoletju se omenjajo Studa (1207), Dob (1223), Ihan (1228), Trojane (1229), Moravče (1232), Homec (1238), Peče (1238), Tuštanj (Sp. in Zg., 1238), Trnovče (1258), Svinje (danes Vinje, 1260), Mala Loka (1261), Mali Mengoš (1273), Brezje (1287) in Vir (1297). V 14. stoletju nastopa v pisanih dokumentih največ vasi domžalskega področja: Jelša (1300), Koreno (1300), Gradišče pri Lukovici (1301), Javorščica (Sp. in Zg., 1301), Koprivnik (1301), Rača (1301), Rudnik (1301), Trzin (1301), Vrhpolje pri Moravčah (1301), Pšata (1302), Krašče (1304), Lukovica (1304), Sv. Križ (1304), Šentvid pri Moravčah (1304), Depala vas (1309), Račni vrh pri Brezovici (1309), Škocjan pri Krtini (1309), Dragomelj (1312), Jarše (1319), Čeplje (1320), Drtija (1320), Stob (1322), Krašnja (1325), Blagovica (1327), Soteska pri Moravčah (1332), Preserje pri Mengšu (1333), Loka (1333), Količevo (1334), Gorica pri Drtiji (1335), Mošenik pri Moravčah (1335), Žeje (1335), Zagorica (1337), Brdo pri Lukovici (1340), Pogled pri Moravčah (1340), Boršt (1341), Hrastje pri Moravčah (1341), Sp. Koseze (1341), Planina (1341), Preserje pri Moravčah (1341), Žiče (1341), Gorjuša (1346), Zlato polje (1346), Kokošnje (1347), Dupeljne (1348), Negastrn (1348), Prekar (Sp. in Zg., 1350), Zalog (1351), Prapreče (Sp. in Zg., 1353), Radomlje (1353), Vrhovlje pri Lukovici (1353), Ples (1355), Obrše (1358), Preserje pri Zlatem polju (1359), Rova (1359), Vrh pri Krašnji (1363), Gorice pri Moravčah (1364), Prelog pri Blagovici (1369), Selce (1369), Podoreh (1370), Zlatenek (1378), Imovica (1384), Olševik (1384), Gorenje pri Blagovici (1385), Prikrnica (1391), Bršljinovec (ok. 1400), Hrasnik pri Trojanah (ok. 1400), Javorje pri Blagovici (ok. 1400), Križate (ok. 1400), Log pri Blagovici (ok. 1400), Podmilj pri Blagovici (ok. 1400), Prevalje (ok. 1400), Prvine pri Trojanah (ok. 1400), Suša (ok. 1400), Šentožbolt (ok. 1400) in Zavrh pri Trojanah (ok. 1400). V 15. stoletju nastopajo v pisanih virih: Gabrje pri Blagovici (1405), Krajno Brdo (1405), Hrasnik pri Moravčah (1409), Brdo pri Ihanu (1410), Rapolče (1410), Trnjava (1410), Brezovica pri Domžalah (Sp. in Zg., 1414), Dobovje pri Ihanu (1414), Jelnik (Veliki in Mali, 1414), Zg. Koseze (1414), Petelinjek (1414), Prilesje (1414), Reber (1414), Log pri Moravčah (1417), Rodica (1326), Hudo pri Radomljah (1428), Kompolje (1428), Vrba pri Dobu (1428), Dobrava pri Moravčah (1429), Prikernica (1429), Dešen (1430), Češnjice pri Moravčah (1431), Groblje (1435), Češnjice pri Blagovici (1436), Podrečje (1437), Bišče (1439), Loke (Sp. in Zg., 1439), Čemšenik (1444), Pretrž (1444), Vošče (1444), Sela (1453), Sv. Pavel (1453), Brezje pri Moravčah (1458), Goričane pri Pečah (1458), Imenje (1458), Olševik (1458), Selo pri Ihanu (1458), Gabrje pri Drtiji (1469), Pristava pri Moravčah (1470), Pristava pri Mengšu (1476), Doline (1477), Vranke (1477), Tabor pri Ihanu (1478), Opaško (1481), Krtina (1494), Poljane pri Moravčah (1496) in Požarnica (1496).¹⁰

Po stoletjih se torej pojavlja zelo različno število vasi: v 12. stoletju samo 4, v naslednjem že 15, močno porastejo v virih omenjena naselja v 14. stoletju, ko jih imamo kar 78, a nekoliko padejo v 15. stoletju, ko jih zaznamujemo še 50. Vsega skupaj se torej omenja 147 vasi, kar je blizu 90 % vasi, ki jih poznamo danes (165). V teh številkah moremo približno zaznati proces kolonizacije, vendar ob ugotovitvi, da so mnoge vasi po svojem nastanku tudi za stoletje ali dve starejše od svoje prve omembe v ohranjenih zgodovinskih virih. Če hočemo torej ugotoviti približno starost naselij na obravnavanem ozemlju, moramo iti po drugi poti.

Med najstarejša naselja moremo nedvomno šteti že omenjena, ki so ime prevzela po starih romaniziranih prebivalcih po naselitvi Slovanov. Kot stare vasi je imeti tudi naselja z imeni Groblje in Gradišče. Med najstarejše vasi je dalje treba vključiti tiste naselbine, ki jim sledimo v obeh poselitvenih jedrih okoli Mengša in Moravč (tod npr. Sp. in Zg. Koseze). Take so vsekakor vasi

⁹ O imenu Domžale in omenjanju vasi v srednjem veku pripravlja razpravo prof. dr. B. Otorepec.

¹⁰ Podatki so zbrani po delu M. Kosa, Gradivo za historično topografijo, o. c. I–II, str. 1–777.

s toponimi po osebnih imenih (npr. Mengeš, Radomlje, Depala vas). Prav tako gre na tem območju med stara naselja všteti tudi tista, v katerih so nastala središča cerkvene organizacije, to je prafare in pa vasi s starimi cerkvenimi patrociniji.

Zdi se, da je oglejski patriarhat južno od Drave v zvezi s pokristjanjevanjem že v 9. stoletju ustvaril sklenjeno mrežo pražupnij; vsekakor je cerkvena organizacija dobila po madžarskih navalih na oglejskem delu slovenskega ozemlja trdnejše oblike že pred konec 10. stoletja.¹¹ Osnova te organizacije so bile pražupnije s cerkvami, ki so imele tudi krstno in pogrebno pravico ter so spadale neposredno pod patriarhove kanonske pravice. Te cerkve pa so nastajale v starih in hkrati pomembnejših naseljih. Najstarejša prafara na območju domžalske občine je bila v Mengšu, ki je verjetno nastala po sredi 10. stoletja in je obsegala velik del vzhodne Gorenjske vse do poznejše štajerske meje. Poleg nje sta že kmalu po okoli 1000 na obravnavanem ozemlju nastali prafari v Dobu in Moravčah, kjer se v virih omenja šele v prvi polovici 13. stoletja.¹² Vse tri so kmalu imele tudi podružnične cerkve (Mengeš: Pšata, Trzin in v kraju »Unadorze« (?); Dob: Krtina in Škocjan; Moravče: Vrhpolje, Sp. Koseze in Kandrše, danes izven domžalske občine). Od dobske prafare se je odcepila vikariatska pražupnija v Krašnji¹³ z župno cerkvijo sv. Tomaža apostola in s podružnicami v Blagovici in v kraju »Pisshaniz«. Poleg teh štirih se je razvila še pražupnija v Ihanu, ki je bila sorazmerno majhna po površini in zato brez podružnic ter naj bi nastala iz lastniške cerkve; prvič se omenja 1296. leta.¹⁴ Radomlje so bile tedaj v prafari Nevljica oziroma Kamnik, kjer je bil patrocinijsv. Jurij.¹⁵

V času jožefinskih cerkvenih reform je bilo na domžalskem območju dvoje dekanatov: Mengeš in Dob. Lokalija Rova je spadala pod dekanat v Kamniku. Pod oba dekanata so sodile župnije Mengeš in Dob, Brdo, Ihan, Krašnja in Moravče ter lokalije Blagovica, Češnjice, Šentožbolt, Zlato polje ter vikariat Peče.¹⁶ Danes so župnije v naslednjih naseljih: Peče, Rova, (Vranja peč = Palovče pod Kamnik), Šentožbolt, Zlato polje, Blagovica, Brdo, Češnjice, Dob, Domžale, Ihan, Jarše, Krašnja, Mengeš, Moravče, Radomlje in Trzin.¹⁷

O mnogih starejših naseljih, ki smo jih zgoraj ugotovili, pa tudi o drugih, nam govore tudi patrociniji, svetniki, ki so jim cerkve posvečene. Po antiki je kult patrocinijev v naših krajih ponovno oživel s pokristjanjevanjem: najprej med karantanskimi Slovani, nato pa zlasti z oglejsko misijonarsko akcijo tudi na ozemlju južno od Karavank. To se je zgodilo v času od konca 8. do konca 10. stoletja. Tedaj so se k nam razširili patrociniji karolinške tradicije in oglejske cerkve.¹⁸

Stara patrocinija, značilna za zgodnjerednjeveško dobo, sta bila sv. Peter in Janez Krstnik, ki sta vsekakor tipično karolinška kulta in ju zasledimo zlasti pri starih župnih in krstnih cerkvah, čeprav so seveda istima svetnikoma po-

¹¹ J. Gruden, Akvilejska cerkev med Slovenci v dobi njihovega pokrščevanja, Dom in svet 15 (1902), str. 19 sl., 96 sl., 148 sl., 218 sl., 287 sl.

¹² »In parrochia Morawitz — 1232/46 — A. Dopsch — A. Mell, Die Landesfürstlichen Gesamtbare der Steiermark aus dem Mittelalter. Österreichische Urbare I. Abt. 2 (1910), 53.

¹³ »In der Chräschner pharr« — Arhiv Slovenija, listina 1363, april 17.

¹⁴ K. Kovač, Ein Zehentverzeichnis aus der Diözese Aquileia vom Jahre 1296, Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 30 (1909), 635.

¹⁵ Prim. o vsem tem J. V. Valvasor, Die Ehre des Herzogtums Krain II, knj. 8, str. 714 sl., 749, 755, 763, 773, 778 sl.; J. Gruden, Akvilejska cerkev, o. c., str. 293; M. Kos, Gradivo za historično topografijo, o. c., str. pod gesli naselij; J. Höfler, O prvih cerkvah in pražupnijah na Slovenskem. Prolegomena k historični topografiji predjožefinskih župnij, Razprave Filozofske fakultete, Ljubljana 1986, str. 12—20; S. Vilfan, La cristianizzazione delle campagne presso gli Slavi del Sud occidentali, organizzazione, resistenze, fondo sociale, Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo 29, Spoleto 1982, str. 889 sl.

¹⁶ F. Pokorn, Sematizem duhovnikov in duhovnjiv v ljubljanski nadškofiji leta 1788, Ljubljana 1908, str. 27 sl., 43 sl., 52 sl., 65 sl.; prim. M. Miklavčič, Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do politične uprave, Glasnik muzejskega društva 25/26 (1944/5), str. 3—64.

¹⁷ Letopis cerkve na Slovenskem 1985. Stanje 1. januarja 1985, Ljubljana 1985, str. 46—116.

¹⁸ Prim. J. Gruden, Najstarejši cerkveni patroni na Slovenskem, Voditelj v bogoslovnih vedah 4 (1901); F. Truhlar, Problem starih patrocinijev v Sloveniji, Bogoslovni vestnik 33/1-2 (1973), str. 66 sl.; I. Slavec, Ljubljana v zgodnjem srednjem veku, Zgodovina Ljubljane 1984, str. 70 sl.; J. Höfler, O prvih cerkvah, o. c., str. 43—63.

svečene tudi mlajše cerkve. Poleg njiju sodijo med stare patrocinije še sv. Martin, škof iz Toursa, ki je tudi karolinški kult, sv. Kancijan in sv. Mohor, ki sta oglejska diecezanska kulta, svetniki, ki se častijo kot zmagovalci nad poganstvom: sv. Jurij, sv. Mihael (arhangel) in sv. Marjeta. Star patrocinij je tudi Mati božja, zlasti Marija Vnebovzeta, dalje sv. Lovrenc, prvi rimski mučenec, pa tudi sv. Lenart, sv. Vid in sv. Andrej, apostol, ter sv. Štefan, mučenec. Vendar pravilo ni absolutno, kajti mnoge cerkve s temi patrociniji so tudi mlajšega datuma, čeprav je velik del teh cerkva postavljen v zgodnjerednjeveško obdobje tja do 11. stoletja.¹⁹

Med kraji na našem ozemlju, ki se v pisanih virih relativno zgodaj omenjajo, je vrsta vasi s cerkvami s starimi patrociniji. Nastanek teh naselij mogoče upravičeno postavljati v čas prvih stoletij po naselitvi, vsekakor pa v dobo pred uveljavitvijo fevdalizma; to je pred konec 11. stoletja. Mednje je vključiti tudi kraje, ki smo jih že omenili v zvezi z najstarejšo cerkveno organizacijo. Poleg Mengša s patrocinijem sv. Mihaela so tu še Krtina in Trzin s cerkvijo sv. Lenarta (v Trzinu se še leta 1526 omenja bratovščina tega svetnika, danes pa je cerkev posvečena sv. Florijanu), Dob in Moravče s patrocinijem sv. Martina, Radomlje in Gradišče s sv. Marjeto, Ihan s sv. Jurijem, Škocjan pri Brezju s sv. Kancijanom, Blagovica, Pšata in Vrhpolje pri Moravčah s cerkvami sv. Petra, Sp. Koseže sv. Lovrenca, Šentvid pri Lukovici sv. Vida, Brdo pri Lukovici s svojo Marijino cerkvijo sodi še v krog starejših krajev.²⁰

Med starejša naselja sodijo tudi tista, ki imajo imena po vodotokih, mednje je šteti npr. vasi Pšata, Rova, Studenec, Rača, Drtija in Vodice. V ta sklop grede tudi vasi, ki so poimenovane po legi, krajevnih značilnostih, položaju ozemlja, na katerem so nastale, po lastnosti zemljišča ter po drevju in rastlinstvu, ki so človeku dajala užitne sadeže. Take vasi so Brdo pri Ihanu in Lukovici, Krajno Brdo pri Krašnji, Doline pri Blagovici, Dole, Dolenje, Globočica, Gora, Gorenje pri Blagovici, Gorica pri Moravčah in pri Drtiji, Goričica, Goričane blizu Moravč, Gorjuša, Homec, Hrib, Kal, Koreno pri Krašnji, Križate, Obrše, Planina pri Moravčah, Planjava, Pogled, Podgora, Podgorica, Podrečje, Podstran, Poljane, Podbrdo, Pretrž na Moravškem, Prevalje, Prevoje, Prikrnica, Reber, Soteska, Strmec, Velika Raven, Vrh, Vrhovlje, Vrhpolje, Zagorica, Zavrh, Zlato polje in še kaj. Med starejša naselja sodijo tudi vasi Češnjice pri Blagovici in pri Moravčah, Čeplje, Hruševje na Moravškem, Lipa in Podoreh.²¹ Z vsemi temi vasi, ki tvorijo dobro tretjino sedanjih (165) naselij, smo v glavnem — tako sodimo — dobili starejše jedro poselitve na območju sedanje domažlske občine.

Vse druge vasi, deloma zaselke in seveda samotne kmetije je šteti med mlajša naselja, ki so nastala v obdobju mlajše kolonizacije. Sem sodijo z redkimi izjemami, kakor je npr. Dob, vasi, ki imajo toponime v zvezi z gozdom, z gozdnim drevjem in rastlinstvom, kraji v zvezi z logom in dobravo, dalje tako imenovana antitetična imena naselij z vzdevki zgornji ali spodnji in tudi srednji ter mali in veliki, pri katerih je eno vsekakor mlajšega nastanka, in končno kraji, ki so nastali ob gozdu potem, ko ga je fevdalec že ščitil. V prvo vrst sodijo toponimi Brezje pri Krtini in Moravčah ter pri Čemšeniku, Brezovica pri Lukovici in pri Domžalah, Bršlenovica, Dobeno, Dobovje pri Ihanu, Gabrje pri Blagovici in Drtiji, Gabrovnica pri Krašnji, Hrastje pri Moravčah, Hrastnik pri Trojanah in Moravčah, Javorje pri Blagovici, Jelnik in Jelša prav tam, Javoršica (Sp. in Zg.) pri Moravčah, Podsmrečje, Prapreče, Štorovje, Topole, Vrba, Zabukovje, Želodnik, Žirovše in Vinje (prej Svinje). Z nastankom logov in dobrav (hrastov gozd) ter krčevin so povezane vasi z imeni Dobrava (Sp. in Zg.)

¹⁹ Prim. J. Höfler, O prvih cerkvah, o. c., glej pogl. IV. Patrociniji, str. 43 sl.

²⁰ Prim. J. Höfler, O prvih cerkvah, o. c.; isti, Trije popisi cerkva in kapel na Kranjskem in Slovenskem Stajerskem s konca 16. stoletja, Ljubljana 1982, str. 29–33; Letopis cerkve na Slovenskem, o. c., str. 46 sl.

²¹ Glej Pregledna karta občina Domžale, Geodetski zavod SRS, Ljubljana 1987.

pri Moravčah, Laze, Log pri Blagovici in v moravški fari, Mala Loka pri Domžalah, Loke (Sp. in Zg.) pri Blagovici, Prelog, Zaloka, Zalog pod Trojico (Vrh), pri Kresnicah in Moravčah. Sem je šteti dalje vasi Boršt pri Moravčah, ki je ime dobila od nemškega Forst, kar je pomenilo gozd, izločen iz skupne uporabe, v rokah fevdalca, dalje Zaboršt pri Domžalah, verjetno tudi Žeje (od »žeg« = žgati), Selo in Selce.

Nič manj številna niso dalje antitetična imena vasi, kot so npr.: Sp. in Zg. Brezovica, Sp. in Zg. Dobrava, Sp., Zg. in Sred. Jarše, Sp. in Zg. Javoršica, Mali in Veliki Jelnik pri Blagovici, Sp. in Zg. Koseze, Sp. in Zg. Loke, Sp. in Zg. Mengeš, Mala Lašna, Sp. in Zg. Negastrn, Sp. in Zg. Petelinjek pri Blagovici, Sp. in Zg. Prapreče, Sp. in Zg. Prekar, Sp. in Zg. Rudnik, Sp. in Zg. Tustanj, Sp., Zg. in Sred. gora in še kaj. Mlajša so tudi naselja Grmače, Imenje, Dešen, Učak pri Šentožboltu in Zalogu pri Moravčah ter Pristava pri Mengšu in Moravčah.

Zanimivo je dejstvo, povezano z intenzivno kolonizacijo, da se na ozemlju domžalske občine pojavljajo številne vasi z enakim imenom poleg antitetičnih toponimov. Tudi to je dokaz za naglo povečevanje števila naselij. Take vasi so Brdo, Brezje, Brezovica, Češnjica, Dole, Gabrje, Gora oziroma Gorica, Goričica, Groblje, Hrastnik, Log, Olševek, Podgora oziroma Podgorica, Preserje, Prevalje oziroma Prevoje, Pristava, Selo oziroma Selce, Učak, Vrh, Zalog in druga. Vseh krajev, ki jih imamo za mlajša naselja, je na obravnavanem ozemlju nastalo za približno slabi dve tretjini celotnega števila današnjih vasi.²²

V obdobju nekaj stoletij po zgodnjem srednjem veku do prehoda v novi vek so se torej naselja na ozemlju sedanje domžalske občine zelo zgostila, čeprav pri tem, kakor že rečeno, nismo upoštevali na novo nastalih zaselkov in samotnih kmetij. To pa po svoje zelo zgovorno govori ne samo o populacijskem razvoju, marveč tudi o gospodarski rasti tega ozemlja. Ta se nam pokaže v še jasnejši podobi, če upoštevamo, da na njem znotraj zemljiških gospostev še ves ta čas ni zaznati omembe vrednega procesa drobitve kmetij, ki ga poznamo drugje.²³

Zusammenfassung

DÖRFLICHE SIEDLUNGEN IN DER GEMEINDE DOMŽALE IM MITTELALTER

Ferdo Gestrin

Auf dem Gebiet der Gemeinde Domžale gab es im Jahre 1986, abgesehen von Weilern und Einschichthöfen, 165 Dörfer, vor allem in den beiden Hauptsiedlungskernen: im Gebiet Mengeš und in der Umgebung von Moravče, die siedlungsmäßig etwa von dem Črni graben verbunden werden. Ein Bild von ihrem Alter zu vermitteln, ist Inhalt dieser Abhandlung.

Die Siedlungsgeschichte dieses Gebiets läßt sich vom Paläolithikum an verfolgen. Auf dem Gebiet der erwähnten Siedlungskerne und dem dort bestehenden Kulturboden siedelten sich auch die Vorfahren der Slowenen an. In Mengeš und Moravče werden in altslowenischer Zeit wohl auch die Sitze der Gauheiten gewesen sein. Nach dem Abzug der Magyaren und dem Einsetzen des Feudalismus folgte vom Beginn des 12. Jahrhunderts bis zum Ende des Mittelalters eine Zeit der jüngeren Kolonisation, in welcher noch neue Dörfer bis zu der noch heute gültigen Zahl entstanden.

In den schriftlichen Quellen des Mittelalters werden von den 165 heutigen Dörfern schon 147 erwähnt: im 12. Jahrhundert 4, dann 15, 78 und 50. An diesen Zahlen läßt sich ungefähr die Geschwindigkeit des Kolonisationsprozesses ablesen. Aber einzelne Dörfer waren ihrer Entstehung nach auch ein Jahrhundert oder zwei älter als ihre Ersterwähnung.

Die ältesten Siedlungen sind jene, die ihren Namen nach der alten, romanisierten Bevölkerung (z. B. Atrans — Trojane), oder nach alten Trümmerstätten (Groblje, Gra-

²² Prav tam.

²³ Prim. F. Gestrin, Obdobje fevdalizma, o. c.

dišče) erhalten hatten und die in den alten Siedlungskernen entstanden waren (Mengeš, Moravče, Radomlje, Depala vas). Alt sind auch die Siedlungen, in denen Urfarmen entstanden (neben Mengeš und Moravče z. B. noch Dob, Krašnja, Ihan) oder die Kirchen mit einem alten Patrozinium haben (z. B. Krtina, Trzin, Škocjan bei Brezje, Blagovica, Vrhpolje, Brdo und Šentvid bei Lukovica). Zu den älteren Siedlungen gehören auch solche, die benannt sind nach Wasserläufen (Pšata, Rova, Drtija, Studeneč, Vodice), nach Lage und lokalen Merkmalen, nach Geländeeigentümlichkeiten sowie nach Bäumen und Nutzpflanzen (z. B. Dole, Globočica, Homec, Planina, Vrhpolje usw., Češnjice, Čeplje, Hrušica usw.). Diese alten Dörfer, die den alten Siedlungskern bilden, machen mehr als ein Drittel aus.

Alle übrigen Dörfer sind zur Zeit der jüngeren Kolonisation entstanden. Hierzu gehören mit wenigen Ausnahmen die Dörfer, deren Toponyme mit Wald, Waldbäumen und -pflanzen verbunden sind, sowie Orte im Zusammenhang mit Hain und Aue (z. B. Brezje, Gabrje, Hrastje, Javorje, Podsmrečje, Topole, Zabukovje, Dobrava, Laze, Loka, Zalog, Boršt, Zaboršt u. ä.). Hierher gehören ferner auch die Siedlungen mit sogenannten antihethischen Namen, von denen mindestens eine älteren Datums sein wird (z. B. Spodnja und Zgornja Dobrava, Mali und Veliki Jelnik). Jünger sind auch die Siedlungen Grmača, Štorovje, Imenje, Učak, Dešen, Pristava und ähnliche). Unter den neueren Siedlungen, die etwas weniger als zwei Drittel ausmachen, gibt es viele mit gleichem Namen, was an sich auf eine intensivere spätere Kolonisationsphase hinweist. Das zeugt von beschleunigter wirtschaftlicher Entwicklung und vom Bevölkerungswachstum in diesem Gebiet.

Na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije (oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, telefon (061) 332 611, int. 210) lahko naročite še nekaj letnikov predhodnika »Zgodovinskega časopisa« — revije »Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo«. V Glasniku je objavljena vrsta razprav, ki so še danes ohranile svojo znanstveno vrednost. Vsem ljubiteljem zgodovinskega branja, posebej pa še raziskovalcem naše zgodovine zato priporočamo, da si omislijo komplet dostopnih števil »Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo« (GMDS).

Cene so razprodajne in so za posamezne številke naslednje:

GMDS 1/1919-20 — 10 din	GMDS 16/1935, št. 3-4 — razprodan
GMDS 2-3/1921-22 — razprodan	GMDS 17/1936 — razprodan
GMDS 4-6/1923-25 — 10 din	GMDS 18/1937, št. 1-2 — razprodan
GMDS 7-8/1926-27 — 12 din	GMDS 18/1937, št. 3-4 — razprodan
GMDS 9/1928 — razprodan	GMDS 19/1938, št. 1-2 — razprodan
GMDS 10/1929 — razprodan	GMDS 19/1938, št. 3-4 — razprodan
GMDS 11/1930 — razprodan	GMDS 20/1939 — razprodan
GMDS 12/1931 — razprodan	GMDS 21/1940 — razprodan
GMDS 13/1932 — razprodan	GMDS 22/1941, št. 1-2 — razprodan
GMDS 14/1933 — razprodan	GMDS 22/1941, št. 3-4 — 12 din
GMDS 15/1934 — razprodan	GMDS 23/1942 — razprodan
GMDS 16/1935, št. 1-2 — razprodan	GMDS 24/1943 — 80 din
	GMDS 25-26/1944-45 — 12 din

Kazalo k zgodovinskim publikacijam Muzejskega društva za Slovenijo velja 4 dinarje.

Člani slovenskih zgodovinskih in muzejskih društev imajo na navedene cene 25-odstotni popust, študentje pa 50-odstotni popust. Za nakup kompleta GMDS odobravamo poseben popust. Za naročila iz tujine zaračunamo 60-odstotni pribitek in dejanske poštno stroške.